

90. výročie vzniku štátnej ochrany prírody na Slovensku

Jan Hofman – zakladateľ štátnej ochrany prírody na Slovensku

Rok 1919 – vznik Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok

Rozpad starého mocnárstva Rakúsko-Uhorska a vznik nového politicko-geografického útvaru na mape Európy – Československej republiky v roku 1918 mal za následok pretrhanie všetkých spojov a väzieb slovenských pamiatok (prírody) na budapeštiansku štátnu pamiatkovú komisiu a k vytvoreniu slovenských pamiatkových orgánov v Prešporku, ktorý práve v roku 1919 prišiel k svojmu novému názvu – Bratislava. Pamiatkový fond Slovenska sa takto prvý raz začal riadiť zo slovenského územia a zo slovenského zorného uhla.

Vznik Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok na Slovensku v Bratislave v roku 1919, ktorý v roku 1923 bol premenovaný na Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku, je v dejinách štátnej ochrany prírody na Slovensku veľmi málo známym, ale súčasne najzaujímavejším obdobím a úplne samostatnou kapitolou histórie slovenskej štátnej ochrany prírody a to z viacerých príčin.

Rok 1919 – vznik samostatnej slovenskej pamiatkovej správy

Samostatnú slovenskú pamiatkovú správu vytvorilo nariadenie ministra s plnou mocou pre Slovensko Dr. Vavra Šrobára č. 8380-prez. z 20. októbra 1919, publikované v Úradných novinách 1919, čís. 32 pod č. 155/1919. V § 1 nariadenia sa píše: „Ochrana výtvarných pamiatok umeleckých, historických, ľudových i pamiatok prírodných a ochranu svojrázu kraja a domoviny na Slovensku poveruje sa Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku a prikazuje sa mu právomoc bývalej uhorskej komisie...“ V tomto období sa nepoznal ešte pojem ochrana prírody ako osobitná vedná či odborná disciplína. Bežne sa používal termín prírodné pamiatky ako súčasť pamiatkovej starostlivosti. Z tohto výňatku mi-

nisterského nariadenia je celkom zjavné, že ochrana prírody sa stala súčasťou agendy Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku.

Vládny komisariát začal svoju činnosť už pol roka pred vydaním spomínaného ministerského nariadenia z 20. októbra 1919. Jeho prvé sídlo bolo v Bratislave na Konventnej ulici č. 1, kde začal svoju činnosť 1. apríla 1919. Prvým vedúcim vládného komisariátu bol známy architekt Dušan Jurkovič. Keď sa nestali skutkom plány na širokú kompetenciu vládného komisariátu, Jurkovič odiaľto odchádza už v decembri 1922.

Rok 1922 – prvá koncepcia ochrany prírody a krajiny

Prvá etapa prác Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok na Slovensku spočívala vo vypracovaní Koncepcie pamiatkovej starostlivosti, ochrany a zveľaďovania krajiny. Predložením tejto koncepcie Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska, jeho minister Dr. Vavra Šrobár ju plne akceptoval, čím sa položili základy pamiatkovej starostlivosti na Slovensku. V tejto koncepcii sa v štáti o prírodných pamiatkach píše že „tieto časti prírody zasluhujú ochranu, pretože svedčia o minulosti kraja a to oveľa dávnejšie ako ostatné stavebné alebo iné umelé pamiatky. Preto treba osobitne chrániť prírodné útvary skál, starých stromov, ale aj celé lesy a skupiny stromov. Mimoriadnu pozornosť treba venovať ochrane vzácných živočíchov a rastlín“. O prezieravosti, ktorou predbehli svoju dobu, svedčí tento text v koncepcii: „Ochrana si zaslúžia aj celé kraje a ich časti, pokiaľ uťeseným vzhľadom sú na okrasu celej našej domoviny: teda celé pohoria, malebné údolia a pobrežia riek, vodopády, rybníky.“ Dušan Jurkovič mal nepochybne silný vzťah k prírode a chápal jej vzájomné väzby na spoločnosť.

Rok 1922 – Jan Hofman na čele štátneho referátu

Nástupcom Dušana Jurkoviča vo vedení štátneho referátu sa stal ešte v roku 1922 Jan (Ješek) Hofman, ktorý potom túto funkciu vykonával 16 rokov, takmer až do jeho zániku v roku 1939. Ján Hofman (1883 – 1944) bol český historik umenia, pamiatkár a muzeológ, ktorý bol na túto funkciu vedúceho pracovníka pamiatkovej starostlivosti na Slovensku veľmi dobre pripravený. O tom, že Hofman pristupoval programovo k svojej úlohe zachraňovať a zachovávať pamiatkové bohatstvo Slovenska hneď po príchode na Slovensko v r. 1919, vydáva dobré svedectvo brožúra *Na ochranu národného majetku na Slovensku*. Túto brožúrku niektorí autori stotožňujú so spomínanou koncepciou pamiatkovej starostlivosti.

Rok 1922 – stála sieť konzervátorov

Vládny komisariát sa od počiatku snažil vytvoriť stálu sieť spolupracovníkov, informátorov tak, ako to bolo aj za Rakúsko-Uhorska. Už v roku 1922 mal sieť konzervátorov v tzv. malých historických župách. Z prírodovedcov to boli napr. Jozef L. Holuby, Ján Volko-Starohorský, Vidor Juráň, Dr. Ján Emler a Jan Roubal. V roku 1937 vládný komisariát zorganizoval seminár konzervátorov zo západného Slovenska v Bratislave a seminár konzervátorov z východného Slovenska

v Košiciach. Na obidvoch seminároch prednášal J. Hofman o právnej stránke pamiatkovej starostlivosti na Slovensku. V roku 1936 štátny referát vydal Pokyny pre agendu konzervátorov Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku s informáciami, medzi ktorými v bode č. 5 sa hovorilo aj o rezerváciách.

Rok 1922 – legislatívna príprava Tatranského parku a ďalších prírodných rezervácií

K najdôležitejším úlohám, ktoré Štátny referát na ochranu pamiatok riešil, určite patrí príprava prírodného Tatranského parku, diskusia a legislatívna

Pečiatka došlej pošty Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok

Výnos o ochrane prírodných pamiatok z roku 1923

príprava pre zákon o štátnej ochrane prírody a najmä súpis potencionálnych území na územnú ochranu formou prírodných rezervácií. V tejto poslednej úlohe sa pokročilo najďalej, pretože tento súpis sa skutočne aj vykonal. Bola to čiastočne zásluha aj bývalej Uhorskej pamiatkovej komisii, ktorá s týmto súpisom začala. Súpis prírodných pamiatok sa vykonával podľa jednotlivých župných úradov. Keď dnes listujeme týmto súpisom s prekvapením zisťujeme, že napr. iba spišsko-tatranská župa vykazovala v roku 1923 neuveriteľných 162 prírodných pamiatok. Liptovská župa vydala štatút č. 15000/1922 zo 4. decembra 1922 o ochrane prírodných znamenitostí, umeleckých a historických pamiatok s 9 paragrafmi a s vytvorením fondu na spravovanie týchto prírodných znamenitostí, plus špecifikovaním sankcií. Prírodzene, že súpis prírodných pamiatok bol priamo úmerný odbornej a vzdelanostnej úrovni príslušného štátneho úradníka. Ako perličku možno uviesť odpoveď šéfa okresnej expozitúry v Šahách (župa XVIII. zvolenská) z 15. apríla 1927, ktorý na dotazník Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku odpovedá: „Oznamujem, že v tunajšom archíve prírodných pamiatok vôbec niet.“

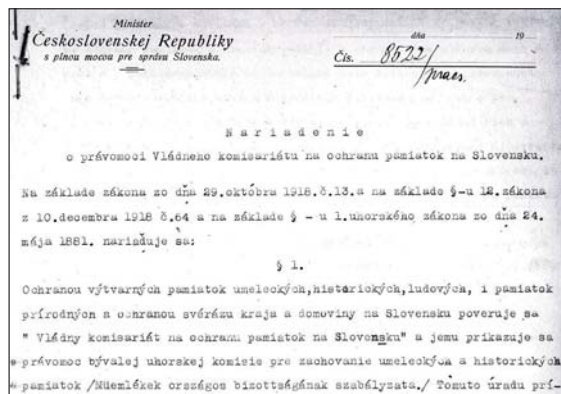
Štátny referát však spolupracoval aj so známymi univerzitnými odborníkmi. Takým bol napr. aj Dr. Karel Domin. Už v roku 1919, keď profesor Domin ako botanik navštívil Vysoké Tatry, konštatoval, že „jako prírodopisec bude povinnosťou mojou a všetkých druhých pracovať k tomu, aby jedinečné prírodné krásy tohto horstva zostali zachované na večné časy.“ Tieto svoje predstavy mohol potom Dr. Domin plne uplatniť pri vypracovaní projektu prírodného Tatranského parku, dokonca na medzinárodnom fóre v zmiešanej československo-poľskej komisii. Uskutočnenie týchto prác sa prejavilo už v roku 1924 pri podpísaní Krakovského protokolu pri návrhoch na bilaterálne československo-poľské národné parky.

Rok 1923 – 1. koncept návrhu zákona

Zaujímavú informáciu sa dozvedáme zo spisu Štátneho referátu na ochranu pamiatok č. 1348 z 20. júna 1923 adresovanú tlačovému referátu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska (Dr. Vavrovi Šrobárovi), kde vedúci štátneho referátu Dr. Hofman reaguje na článok v bratislavskom časopise Grenzbote takto: „Zákon na ochranu prírody má byť obsiahnutý v rámcovom

Pečiatka referátu s Hofmanovým podpisom

Preambula Šrobárovo nariadenia aj s hlavičkou jeho úradu

zákone na ochranu pamiatok, ktorý vydá Ministerstvo školstva a národnej osvety. Toto ministerstvo vyhradzuje si prejednávať veci z celkového hľadiska. Tunajšie úrady môžu podávať návrhy a predstavy, ktoré sa dotýkajú miestnych pomerov.“ Je známy prvý koncept návrhu zákona na ochranu prírodných pamiatok na Slovensku, ktorého autorom bol Dr. Roubal, rodák z juhočeských Chudeníc, známy prírodovedec a dlhoročný riaditeľ gymnázia v Banskej Bystrici. Tento návrh je pomerne rozsiahly a je datovaný už 31. augustom 1920 (!). Nie je dôležité, že zákon na ochranu prírody sa napokon nepresadil, dôležité je poznanie, že už v roku 1923 Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku takýto zákon pripravoval. Keď nie zákon, podarilo sa vydať aspoň Výnos ministra Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska o ochrane prírodných pamiatok č. 7739 prez. 1923. Bol to vlastne „malý“ zákon o ochrane prírody, ktorý vyhlásil ochranu slovenským krasovými oblasťami takto: „Liptovský kras na severnej strane Nízkyh Tatier, Slovenský kras (vymedzený Rožňavou, Plešivcom, Medzevom, Turňou a hranicami republiky, krasové jaskyne v obvode Belanských Álp až k Javorine, jaskynný obvod v horskej skupine Prosečiansko-Chočskej, krasový obvod Tatry v pohorí Lubochnianskom, Starohorskom a Revúčskom, Muránska planina s horami Hnilčekými, krasové úkazy v Malých Karpatoch, hlavne u Plaveckého Mikuláša a v susednom území, v geologickom útvaru pohronskom morfológicky cenný útvar Kamenné more pri Vyhníach.“ Dôležité je to, že uložil hneď aj sankčné opatrenia v zmysle platného § 16 zákona č. XXXIX/1881. Podpísaný ministrom Dr. Kállay.

Rok 1923 – rokovania o zriadení prírodných rezervácií

V ďalšom liste z roku 1923 adresovanom Ministerstvu školstva a národnej osvety v Prahe vedúci štátneho referátu Dr. Hofman oznamuje, že podpísaný referát viedol rokovania o zriadení prírodných rezervácií Vysoké Tatry, Ďumbier, Šúr pri Bratislave a Vtáčie rezervácie na Dunaji pri Vojke a Bodíkoch. Súčasne menuje odborníkov, ktorí sa zúčastnili na ich príprave: radca Navrátil, generál Červíček, Dr. Roubal, prírodovedec Holuby, konzervátor Bayer, Ing. Ptačiovský, gen. konzervátor Maximovič, prof. Janda a Dr. Klika. Najznámejším tvorcom súpisu prírodných pamiatok na Slovensku patrili od rokov 1923 predovšetkým prírodovedci

Prvé sídlo Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok bolo v Bratislave na Konventnej ulici č. 1

Dr. Petrbok a Dr. Klika. O ich vysokom pracovnom nasadení pre Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku svedčia archívne dokumenty: výsledné písomné správy, publikačné články, návrhy na rezervácie i vyúčtovanie cestovných účtov.

Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku inicioval v 30. rokoch aj ďalšie práce. Za pozornosť stojí podrobný a rozsiahly elaborát návrhu rezervácie Roháče od Dr. Ing. P. Svobodu z roku 1938, ďalej propagácia ochrany prírody v Nízkyh Tatrách od Dr. Sillingera a Dr. Roubala z roku 1936.

Rok 1933 – Výnos o ochrane prírodných pamiatok

Mimoriadne dobrá spolupráca medzi Štátnym referátom na ochranu pamiatok v Bratislave, menovite jej šéfom Dr. Hofmanom a Ministerstvom školstva a kultúry v Prahe bola daná aj jeho dlhoročným úzkym pracovným vzťahom k sekčnému šéfovi ministerstva Dr. Zdenkovi Wirthovi. Dobrá koordinácia práce s ďalším pracovníkom ministerstva a neskorším generálnym konzervátorom Rudolfom Maximovičom priniesla ovocie predovšetkým v územnej ochrane. Výsledky týchto snažení boli korunované Výnosom Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe z 31. decembra 1933, pod č. 143.547-V o ochrane prírodných pamiatok. Týmto výnosom bola potvrdená ochrana týchto chránených území: Szaboová skala, Kašivárová, Zborovský hradný vrch, Dobročský prales, Súľovské skaly, Badínsky prales, Šalková, Ponická Huta, Slanecký hradný vrch, Demänovská dolina, Svätajánska dolina, Jasovská jaskyňa, Babia hora, Dranec, Biskupice pri Dunaji, Pálenica, Dreveník, rezervácia Pieniny. Pomerne veľa vyhlásených chránených území bolo na Podkarpatskej Rusi: Stužica, Tichý, Pod Hoverlou, Pop Ivan, Šešula a Petroš, Tri Hotari, Ostrá Hora u Ždenovej, Vysoký kameň a Vysoká jedľa, Vodnožanská Kyčera, Gorgán u Brustury, Alpecka u Hrasnošory, Nevicko a Kamionka.

Rok 1939 – zánik štátneho referátu

Dr. Jan Hofman úrad štátneho referátu vo vedúcej funkcii nedobrovoľne opustil z politických dôvodov až v decembri 1938. Funkciu vedúceho po ňom prevzal Dr. Vladimír Wagner. Ale to už bol súčasne aj koniec existencie štátneho referátu. V dôsledku vládneho nariadenia č. 29/1939 Slovenského zákonníka nového Slovenského štátu z 24. marca. 1939 štátny referát zanikol.

Ing. Viliam Stockmann, CSc.